

УДК 1(109)

Ємельяненко Є. О.¹

¹канд. філос.наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

ІММАТЕРІАЛІЗМ ДЖ.БЕРКЛІ ЯК ОСНОВА ЙОГО ЕТИЧНИХ ПОБУДОВ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

Як відомо, динаміка трансформацій різних сфер життя людини на початку третього тисячоліття є безпрецедентною. Мораль як первинна сфера свідомості, що покликана нормувати й регулювати соціальні процеси та особистісну життєдіяльність, нині стоїть перед майже невиконуваною задачею. Виклики що стоять перед сучасною людиною вже ставлять під сумнів дієздатність як класичних традиційних моральних-етичних побудов, так і модерних уявлень про свободи людини.

Ім'я Дж.Берклі традиційно пов'язують з онтологічною та гносеологічною проблематикою в розрізі спроб фундаментального вирішення основного філософського питання. Проте саме моральна філософія поставала одним з найважливіших предметів філософського інтересу Дж.Берклі. Дж.Берклі зауважував, що однією з найголовніших цілей його філософствування є – «сприяти відновленню на всьому світі викривленого почуття доброчесності».

Інтерес до Дж. Берклі як до дослідника моралі та засновника утилітаризму зріс останнім часом. Так, з цього питання варто зауважити на роботи А. Бесєдіна, Б. Биховського, Д. Лірі, Д. Флейга та інших.

Розглядаючи підняту проблему, в першу чергу згадаємо, що утилітаризм – це напрям в етиці, відповідно для якого моральна цінність поведінки чи вчинку перш за все визначається їх корисністю. Під корисністю тут мається на увазі інтегральне задоволення або щастя, отримане всіма сторонами, яких торкнулись наслідки вчинку за час його дії.

Так ранні етичні погляди Дж. Берклі були гедоністичними, що, варто зауважити, відповідає і духу нинішньої епохи. В кількох фрагментах своїх творів Дж. Берклі ототожнює вище благо з почуттєвою насолодою: «Чуттєва насолода – це *Summum Bonum*. Це великий принцип моралі».

Інший важливий гедоністичний аспект ранніх поглядів Дж. Берклі – це визнання ним насолоди не тільки вищим благом, але й провідним мотивом людських дій. Дж. Берклі пише: «Я не визнаю відмінності між вигодою та задоволенням», «Я ніколи не став би засуджувати людину за дію, що відповідає її [людини] інтересам. Дурним є той, хто діє у відповідності з іншим принципом. Нерозуміння цих речей має шкідливі для моралі наслідки». Таким чином видно, що Дж. Берклі проявляє цікавість до етичного егоїзму. І ці позиції знову ж знаходять резонансне відлуння в суперечливих моральних колізіях нинішньої доби.

Яким же чином подібна утилітарна етика може бути обґрунтована онтологічними побудовами беркліанства, які по суті буття зводили до буття духу? Свою іматеріалістичну гіпотезу Дж. Берклі викладає в наступному. Ніщо, суворо кажучи, крім особистостей, тобто свідомих речей, не існує, всі інші речі по суті не стільки існують самі, скільки є способами існування особистостей. В цьому фрагменті позиція Дж. Берклі ясна: все існуюче або є суб'єктом, або онтологічно залежить від суб'єкта – мислячої речі. Це первинна посилка його філософії іматеріалізму, відповідно до якої в світі немає іншої сили, окрім волі. Воля може бути притаманна лише суб'єкту, а значить і активним є тільки суб'єкт – розум, дух, душа.

Далі іматеріалістичні міркування рухаються до тези, що ніщо, окрім ідей, не сприймається. Так він не суперечить Н. Мальбраншу, в його тезі про те, що безпосередній об'єкт нашого розуму, коли він сприймає, наприклад, сонце, є не сонце безпосередньо, а щось, тісно притаманне нашій душі, і це є те, що називається ідеєю. Для Дж. Берклі суттєвим наслідком такого твердження є те, що матерія не сприймається безпосередньо. Ці твердження не ведуть з необхідністю до іматеріалізму. Наприклад у концепції Н. Мальбранша матерія не сприймається безпосередньо, проте існує. Саме тому Дж. Берклі називає свій іматеріалізм гіпотезою, пізніше Принципом та передбачає велику кількість опозиційних зауважень.

Проте, Принцип щільно лягає в основу його етичних побудов. Варто відмітити такі основні метафізичні тези, що важливі з точки зору моральної філософії Дж. Берклі: «Два великих принципа моралі – буття Бога і свобода людини». Так, зводячи буття до ідей та думок він фактично постулює існування всього сущого як проявів іманентного духу.

У своєму імматеріалізмі Дж. Берклі виключає матерію, тим самим знімаючи таке основне філософське питання як співвідношення духу і матерії. Світ свідомості – єдино реальний світ. В той час як субстанційний зовнішній світ є чистою ілюзією. І таким чином вся його релігійна філософія і внаслідок етика ґрунтується на онтологічному зведенні природи до духу, яким для Дж. Берклі може бути тільки Бог.

Відштовхуючись від того, що фактично божественний дух що проявляється в людському розумі і є весь світ, у своїй проповіді «Про безсмертя» Дж. Берклі узгоджує свої гедоністичні побудови і божественною онтологічною сутністю. Він говорить, що людина має і завжди буде прагнути власного блага і задоволення. Але безсмертя і задоволення в раю – це найбільш достойне благо якого може хотіти людина. Тож для людини, що керується тільки власними інтересами та прагне максимізації задоволення, доцільно виконувати релігійні моральні норми. Так етичні норми, які на перший погляд порушують принцип егоїзму, ставляться в кінцевому рахунку у пряму залежність від божественної сутності. І так етична теорія Дж. Берклі набуває рис раціонального егоїзму.

Ми маємо подібну картину ціннісно-сміслових орієнтацій людей в сучасному суспільстві. І як висновок варто зауважити, що в контексті морально-етичних викликів сучасної доби подібний раціональний егоїзм релігійного або іншого ґатунку може постати продуктивною альтернативою в сучасному світогляді суспільства масової культури та споживання для переорієнтації фокусу людини із максимізації задоволення взагалі на максимізацію задоволення духовного характеру.